

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง "อิทธิพลของการสื่อสารในการป้องกันยาเสพติดของนักเรียนอาชีวศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร" ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับผู้รับสาร
  - 1.2 แนวคิดเรื่องการเปิดรับข่าวสาร
2. แนวคิดเรื่องทัศนคติ
3. แนวคิดเกี่ยวกับทักษะชีวิตและทักษะการปฏิเสธ
4. แนวคิดการมีส่วนร่วม
5. แนวคิดเรื่องจิตวิทยาวัยรุ่นและยาเสพติดกับวัยรุ่น
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

จอร์จ เกร็บเนอร์ (George Gerbner: 1956) ให้ความหมายไว้ว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีปฏิสัมพันธ์กันในสภาพแวดล้อมทางสังคมโดยเฉพาะ

การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดข่าวสารจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร ไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร โดยผ่านสื่อ(ปรมะ สตะเวทิน : 2533)

อาร์ .ดี. สมาร์ท และ ไดแอนน์ เฟเจอร์ (R. D. Smart and Dianne Fejer: 1974) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารในเชิงปฏิบัติไว้ว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งจากแหล่งข่าวสารไปยังผู้รับสาร ด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางประการของผู้รับสาร

ทฤษฎีการสื่อสารมีพัฒนาการมาจากสาขาวิชาต่าง ๆ หลายสาขา โดยเฉพาะจากการสังเคราะห์แนวคิดระหว่างทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ ทฤษฎีสารสนเทศ และทฤษฎีเชิงจิตวิทยาการสื่อสาร เข้าด้วยกัน จนกลายเป็นทฤษฎีเชิงพฤติกรรมศาสตร์ ในปัจจุบัน นักวิชาการทางการสื่อสาร จึงกำหนดให้ ทฤษฎีการสื่อสาร มีความเป็นสหศาสตร์ว่าด้วยกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ (สุโขทัยธรรมมาธิราช : 2531)

การสื่อสารมีความสำคัญและเป็นพื้นฐานของปฏิกริยาของมนุษย์ มนุษย์เราสามารถศึกษาว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง เมื่อมีการกระทำทางการสื่อสาร หรือในกระบวนการสื่อสารมีองค์ประกอบอะไรบ้าง และในองค์ประกอบเหล่านั้นมีความสัมพันธ์อย่างไร ดังนั้น ทฤษฎีทางการสื่อสารจะช่วยทำหน้าที่เป็นตัวเปรียบเทียบกับสิ่งที่กำลังศึกษา เพื่อสร้างความเข้าใจให้แจ่มชัดขึ้น

ทฤษฎีทางการสื่อสารสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 แนวทาง คือ

1. ทฤษฎีสื่อสารเชิงระบบพฤติกรรม (Communication Theory : Systems of Behavior)

ทฤษฎีประเภทนี้ กล่าวถึง การสื่อสารในฐานะเป็นระบบพฤติกรรม เกิดขึ้นเมื่อแหล่งสารหรือผู้ส่งสารส่งสารผ่านช่องสารไปยังจุดหมายปลายทางหรือผู้รับสาร ทฤษฎีประเภทนี้ มีคุณค่ามาก เพราะสามารถอธิบายกระบวนการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่าทฤษฎีอื่น ๆ มีนักวิชาการคิดแบบจำลองขึ้นมากมาย เพื่ออธิบายการทำงานของสื่อสาร ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานของพัฒนาการทางทฤษฎีต่อมา

2. ทฤษฎีสื่อสารเชิงพฤติกรรมการถอดรหัสและเข้ารหัส (Communication Theory : Decoding Encoding) มุ่งอธิบายกิจกรรมการเข้าและถอดรหัสของผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยครอบคลุมกิจกรรมหลัก 3 ประการ คือ

- การรับรู้หรือการถอดรหัส (perception or decoding)
- ความคิดหรือการตีความ (cognition or interpretation)
- การตอบสนองหรือการเข้ารหัส (response or encoding)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า มนุษย์ต้องการตรวจสอบประเมินและควบคุมสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะเป็นไปได้ต่อเมื่อมีข้อมูลเพียงพอ ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ ก็คือ ต้องมีการเข้าและถอดรหัสอยู่ตลอดเวลา

3. ทฤษฎีสื่อสารเชิงปฏิสัมพันธ์ (Communication Theory : Interaction)

มุ่งอธิบายกระบวนการการเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สมมูลกัน เพราะถูกกำหนดโดยปัจจัยทั้งภายในและภายนอก คือปัจจัยทางจิตวิทยา และทางสังคมวิทยาเช่น อารมณ์ ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความใกล้ชิดระหว่างบุคคลความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร ตลอดจนถึงความขัดแย้งเรื่องต่าง ๆ เป็นต้น

4. ทฤษฎีสื่อสารเชิงบริบททางสังคม (Communication Theory : Social Context)

เป็นทฤษฎีว่าด้วยปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการสื่อสารของมนุษย์ มีความคิดว่าสภาวะแวดล้อมหรือบรรยากาศทางสังคมเป็นตัวควบคุมการส่งของผู้ส่งสาร การไหลของกระแสข่าวสารและผลของข่าวสาร หรือการสื่อสารเมื่อสภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนแปลง การไหลของกระแสข่าวสารหรือผลของการสื่อสารจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยทุกครั้ง

แนวคิดเรื่องผู้รับสาร

กระบวนการสื่อสาร (Process of Communication) มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ ผู้ส่งสาร (Source) ข่าวสาร (Message) ช่องทางในการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) (David K. Berlo: 1960, 30-72)

มีการศึกษาและสร้างแบบจำลองกระบวนการสื่อสารจากนักวิชาการตะวันตกมากมายหลายลักษณะ แบบจำลองของกระบวนการสื่อสารที่เป็นที่รู้จักกันดี และครอบคลุมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญในการสื่อสาร คือ แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ ฮาร์โรลด์ ดี ลาสส์เวลล์ (Harold D. Lasswell: 1948) ที่ว่า " Who says what in which channel to whom with what effect " เมื่อมีการส่งสารออกไปแล้วจะให้ความสนใจกับผลที่เกิดขึ้นกับผู้รับสารหลังจากได้รับสาร

ผู้รับสาร (Receiver) มีความสำคัญต่อการสื่อสาร และในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการสื่อสาร หากไม่มีผู้รับสาร กระบวนการสื่อสารจะไม่เกิดขึ้น (ยกเว้นกรณีเป็นการสื่อสารภายในตัวบุคคล)

แนวความคิดที่เน้นความสำคัญของผู้ส่งสารหรือผู้รับสารเป็นหลักนั้น มีการโต้แย้งกันมาโดยตลอด ในระยะหลังนี้จะเห็นว่า ผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากสภาพสังคม

ปัจจุบันมีการแข่งขันและความสลับซับซ้อนในการสื่อสาร ทำให้ผู้รับสารมีความรู้และมีโอกาสเลือกมากขึ้น ผู้ส่งสารจึงทำทุกอย่างให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับสารเป็นหลัก (สุโขทัยธรรมาธิราช 2535)

ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของผู้รับสารเป็นวิธีการที่จะช่วยให้วัตถุประสงค์ที่ผู้ส่งสารตั้งไว้ประสบความสำเร็จตามกระบวนการสื่อสาร คือ ผู้รับสารได้รับสารและก่อให้เกิดผลต่าง ๆ ตามมา รวมทั้งยังสามารถวางแผนในการสื่อสารให้สอดคล้องกับผู้รับสาร

การวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้รับสารจะเกิดประโยชน์ 2 ประการ คือ (ปรมะ สตะเวทิน 2533)

1. เพื่อทราบผู้รับสารเป้าหมาย (target audience or intended audience) ว่ามีลักษณะอย่างไร มีความต้องการ ความสนใจ ความรู้ ทัศนคติและค่านิยมอย่างไร และจะมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสารอย่างไร
2. เพื่อทราบถึงผู้รับสารเป้าหมาย ก็จะสามารถวางแผนล่วงหน้า เพื่อเตรียมปรับการสื่อสารให้เหมาะสมก่อนทำการสื่อสาร

ปัจจัยวิเคราะห์ผู้รับสารแบ่งเป็นสองส่วนหลัก ๆ คือ

1. ปัจจัยวิเคราะห์ตามทฤษฎีการสื่อสารของ เบอริโด (David K. Berlo :1960)

ในการวิเคราะห์ลักษณะการสื่อสารของผู้รับสาร จะมีลักษณะแตกต่างกันตามปัจจัยของการสื่อสาร ต่อไปนี้

- 1.1 ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skills) ถ้าผู้รับสารไม่สามารถฟัง อ่าน หรือคิด เขาจะไม่สามารถรับสาร หรือถอดรหัสข่าวสารที่ผู้ส่งสารได้ส่งไปให้

- 1.2 ทัศนคติ (Attitude) ในที่นี้ หมายถึง การที่ผู้รับสารมีทัศนคติอย่างไรก่อนทำการสื่อสารและทัศนคติที่เกิดขึ้นขณะทำการสื่อสาร ซึ่งต้องคำนึงถึงทัศนคติของฝ่ายต่าง ๆ คือ ทัศนคติที่มีต่อผู้ส่งสาร ต่อข่าวสาร ต่อสื่อ และต่อตัวผู้รับสารเอง ซึ่งล้วนแต่มีผลต่อการถอดรหัสข่าวสารทั้งสิ้น

- 1.3 ระดับความรู้ (Knowledge Level) ระดับความรู้ที่แตกต่างกันของผู้รับสาร ก่อให้เกิดแนวโน้มที่การรับรู้สิ่งรอบข้างต่างกันด้วย รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะแปลความหมายของข่าวสารต่างกันได้
- 1.4 ระบบสังคม (Social System) บทบาทหน้าที่ที่ถูกกำหนดโดยสังคมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การสื่อสารผันแปรตามลักษณะที่ผู้รับสารถูกกำหนดไว้ หรือความสัมพันธ์ระหว่างข่าวสารกับผู้รับสารก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปด้วย
- 1.5 วัฒนธรรม (Culture) คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้า ของสังคมและศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือวิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทำให้เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในการกำหนดลักษณะการสื่อสารที่จะส่งออกไป

2. ปัจจัยวิเคราะห์ตามลักษณะประชากร

ผู้รับสารแต่ละคนมีคุณลักษณะเฉพาะตัวของตน เช่น อายุ, เพศ, บุคลิกภาพ, สถิติปัญญา ทักษะและประสบการณ์, เป็นต้น คุณสมบัติเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารในการทำการสื่อสาร ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มใหญ่ และการสื่อสารมวลชน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับการสื่อสารกลุ่มใหญ่และการสื่อสารมวลชน ก็คือ ผู้รับสารประกอบด้วยคนจำนวนมากจนไม่สามารถวิเคราะห์รายคนได้

วิธีการที่ดีที่สุดในการวิเคราะห์ คือ การจำแนกผู้รับสารออกเป็นกลุ่ม ตามลักษณะทางประชากร (Demographic characteristics) เช่น เพศ อายุ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา เป็นต้น โดยมีสมมติฐานว่าผู้รับสารที่มีลักษณะดังกล่าวร่วมกัน ย่อมมีทัศนคติและพฤติกรรมคล้ายคลึงกัน (ปรเม สตะเวทิน 2533, 111-112)

ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ควรจะได้ศึกษาตัวแปรของผู้รับสารหรือตัวแปรของกลุ่มเป้าหมายที่จำเป็น เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์หาความสัมพันธ์กับตัวแปรตามอื่น ๆ เพื่ออธิบายถึงพฤติกรรมในการป้องกันตนเองจากยาเสพติดของนักเรียนอาชีวศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร อันจะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขยุทธวิธีการณรงค์ โดยเฉพาะการออกแบบสารและการวางแผนใช้สื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร (Media Exposure)

ข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อมนุษย์ต้องการจะตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ข่าวสารเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจ หรือเมื่อเกิดความไม่แน่ใจในเรื่องใด แต่การเปิดรับข่าวสารนั้นบุคคลจะไม่รับข่าวสารทุกอย่างที่ผ่านเข้ามา หากแต่จะเลือกรับรู้เพียงบางส่วนที่จะมีประโยชน์กับตน หรือตอบสนององวัตถุประสงค์ของตนที่ตั้งไว้

กระบวนการเลือกเปิดรับสาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้รับข่าวสารแต่ละคนจะเลือกรับข่าวสารที่มีอยู่ เพื่อนำมาพิจารณาไตร่ตรอง อันเป็นผลจากสิ่งเร้าบางประการ และเพื่อแปลความหมายของข่าวสารนั้นออกมาเป็นความรู้ความเข้าใจ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ (ชวรัตน์ เชิดชัย , 2527)

แรงผลักดันที่ทำให้บุคคลหนึ่ง ๆ มีการเลือกรับข่าวสารเกิดจากคุณสมบัติพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. องค์ประกอบทางด้านจิตใจ เช่น เลือกรับรู้ข่าวสาร หรือ เปิดรับสื่อตาม ทศนคติและประสบการณ์เดิมของตน
2. องค์ประกอบทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อม เช่น ครอบครัว วัฒนธรรม ประเพณี ลักษณะทางประชากร เช่น อายุ เพศ ภูมิฐานะ การศึกษา รวมทั้งสถานภาพทางสังคม

การเปิดรับสื่อเพื่อรับข่าวสาร ประกอบด้วยการเปิดรับจากสื่อ 2 ลักษณะ คือ

- การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน
- การเปิดรับข่าวสารจากสื่อบุคคล

การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน

เลอเนอร์ (Lerner, 1958: 56) ให้คำจำกัดความการเปิดรับสื่อมวลชนว่า หมายถึง อัตราส่วนของประชาชนที่มี วิทยุ จำนวนจำหน่ายหนังสือพิมพ์ และจำนวนผู้ที่นั่งชมโทรทัศน์ต่อประชาชน 1,000 คน และจำนวนผู้ที่นั่งชมภาพยนตร์ต่อประชาชน 1,000 คน

เลอเนอร์ เป็นคนแรกที่ศึกษาอิทธิพลที่เกิดจากการเปิดรับสื่อมวลชน ในประเทศตะวันออกกลาง ในปี ค.ศ.1958 และพบว่ามีการขยายตัวของชุมชนจนกลายเป็นเมือง จะช่วยให้เกิดการพัฒนา

ด้านความรู้หนังสือ และระดับการเรียนรู้หนังสือที่สูงขึ้น จะทำให้การเปิดรับสื่อมวลชนแพร่หลายมากขึ้น ในทำนองเดียวกัน เมื่อชุมชนมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จากการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น สังคม จะขยายขอบข่ายของสื่อมวลชน และการขยายตัวของสื่อมวลชนนี้เอง จะช่วยยกระดับการเรียนรู้หนังสือมากขึ้น

แม็คคอมส์และ เบ็คเคอร์ (McCombs and Becker, 1979) ให้ความเห็นว่า บุคคลเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน เพื่อตอบสนองความต้องการ 4 ประการคือ

1. เพื่อต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการติดตามความเคลื่อนไหว และสังเกตการณ์สิ่งต่าง ๆ รอบตัวจากสื่อมวลชน เพื่อจะได้รู้ทันเหตุการณ์ ทันสมัย และรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรรู้
2. เพื่อต้องการช่วยตัดสินใจ(Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน การเปิดรับข่าวสารทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนต่อสภาวะ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัวได้
3. เพื่อการพูดคุยสนทนา (Discussion) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการพูดคุยกับคนอื่นได้
4. เพื่อความต้องการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อรับรู้ และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ความเป็นไปต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว

การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนมีกระบวนการเลือกรับข่าวสาร (Selective Process) ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ คือ (Klapper 1960: 5)

1. การเลือกรับหรือการเลือกใช้(Selective Exposure)

เป็นการเลือกขั้นแรกในการเลือกช่องทางการสื่อสารของมนุษย์ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการของตน ซึ่งทักษะและความชำนาญในการรับรู้และการเข้าใจข่าวสารของบุคคลนั้นมีความแตกต่างกันออกไป เช่นบางคนถนัดอ่านมากกว่าฟัง หรือบางคนถนัดพูดมากกว่าเขียน

โดยทั่วไปบุคคลจะเลือกรับสิ่งที่สนับสนุนความคิดของตนเสมอ นอกจากนั้นการเลือกรับยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ระดับการศึกษา วัย อาชีพ รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีอีกด้วย

2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention)

เนื่องจากสมองของมนุษย์สามารถรับข้อมูลได้เพียง 500 ส่วนใน 1 วินาทีเท่านั้น สมองเราต้องคัดเลือกข่าวสารที่มากกระตุ้นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นข่าวสารที่ถูกคัดเลือกมักเป็นข่าวสารที่ตรงกับความสนใจและความต้องการ สอดคล้องเข้ากันได้กับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตน

การได้รับสารที่ไม่สอดคล้องกับความรู้สึก จะทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจ อันก่อให้เกิดภาวะทางจิตใจที่ไม่สมดุล (Cognitive Dissonance) และเกิดความสับสนได้

3. การเลือกรับรู้และตีความหมาย (Selective Perception and Selective Interpretation)

เมื่อเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งแล้ว ผู้รับสารอาจมีการเลือกรับรู้และตีความหมายข่าวสารที่ได้รับ ซึ่งมักจะสอดคล้องกับประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมของตน รวมทั้งตามสภาวะอารมณ์ และแรงจูงใจของตนในขณะนั้น

การเลือกรับรู้และตีความหมายเฉพาะในส่วนที่สอดคล้องกับตนเองนั้น อาจทำให้การสื่อความหมายไม่ตรงกัน ก่อให้เกิดความล้มเหลวทางการสื่อสารได้ (Communication Breakdown)

4. การเลือกจดจำ (Selective Retention)

หลังจากที่บุคคลเลือกให้ความสนใจ เลือกรับรู้ และเลือกตีความหมายแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารไว้เป็นประสบการณ์ ข่าวสารที่จดจำนั้นมักเป็นข่าวสารที่ช่วยย้ำ สนับสนุนความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ค่านิยม ของตนที่มีอยู่แล้วให้ชัดเจนขึ้น และส่วนหนึ่งอาจเก็บไว้เพื่อสนับสนุนเมื่อเกิดความรู้สึกขัดแย้ง หรือเกิดสิ่งที่ไม่สบายใจ

การเปิดรับข่าวสารจากสื่อบุคคล

สื่อบุคคล หมายถึง ตัวบุคคลที่นำพาข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง โดยอาศัยการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) ที่จะมีปฏิกริยาโต้ตอบระหว่างกัน

โรเจอร์ส และ ชูเมกเกอร์ (Rogers and Shoemaker) กล่าวว่า ในกรณีที่ต้องการให้บุคคลใด ๆ เกิดการยอมรับในสารที่เสนอออกไป หรือจะทำการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อให้มีการยอมรับสารนั้น ควรที่จะใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล โดยใช้สื่อบุคคล เป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร

สื่อบุคคลจะมีประโยชน์มากในกรณีที่ผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติ และพฤติกรรมหลังการรับสาร นอกจากนี้ ยังเป็นวิธีช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจกระจ่างชัด และตัดสินใจรับสารได้อย่างมั่นใจมากขึ้น ซึ่งการสื่อสารระหว่างบุคคล แบ่งเป็น 2 ประเภท (เสถียร เขยประทับ, 2525) คือ

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) เป็นการเผยแพร่ข่าวสารเพื่อสร้างความเข้าใจ หรือชักจูงโน้มน้าวใจกับประชาชนโดยตรง รวมทั้งมีเผยแพร่ข่าวสารยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้รับสารได้ด้วย แต่มีข้อจำกัด คือ ต้องใช้บุคคลจำนวนมาก สิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่าย และแรงงาน ในการเผยแพร่ข่าวสาร
2. การติดต่อโดยกลุ่ม (Group Contact of Community Public) กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม โดยที่กลุ่มต่าง ๆ จะช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้ ดังที่ บลูมเมอร์ (Blumer : 1969) กล่าวว่า "สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มที่ต่างชนิดกัน ส่วนใหญ่ชีวิตที่อยู่ร่วมกันทั้งหมด จะประกอบกันเป็นแบบแผนปฏิบัติ และมีพฤติกรรมร่วมกันของกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความสนใจมุ่งไปทิศทางใด บุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่ม ก็จะมี ความสนใจในทางนั้นด้วย"

การสื่อสารในโครงการต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้น เพื่อการรณรงค์ป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ล้วนมีวัตถุประสงค์ที่จะทำการสื่อสารด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้รับสารเปิดรับข่าวสารที่ส่งไป และก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงตามมา ซึ่งเปรียบเสมือนการสื่อสารนั้นได้ดำเนินไปจนจบกระบวนการ คือเกิดผลของการสื่อสารกับผู้รับสาร โดยเฉพาะการผลิตโครงการรณรงค์ในกลุ่มเยาวชนนั้น

นอกจากปัจจัยภายนอกต่าง ๆ จะเป็นอุปสรรคในการดำเนินโครงการให้สัมฤทธิ์ผลแล้ว เยาวชนกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รับสารโดยตรงนั้น ยังมีปัจจัยของการมีลักษณะความเป็นวัยรุ่นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสำเร็จของแต่ละโครงการอีกด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ระบุว่า ทัศนคติ หรือ เจตคติ หมายถึง ท่าที หรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ทัศนคติ (Attitude) มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน คือ "Aptus" แปลว่า ใฝ่เพียง เหมาะสม (Gardon W.Allport: 1976)

สำหรับคำจำกัดความของ ทัศนคติ มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมาย เช่น

นอร์แมน แอล. มัน (Norman L. Mun): ความรู้สึกและความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งของ บุคคล สถานการณ์ สถาบัน และข้อเสนอดิโน ในทางที่ยอมรับหรือปฏิเสธ ซึ่งมีผลทำให้บุคคลพร้อมที่จะ แสดงปฏิกิริยาตอบสนองด้วยพฤติกรรมเดียวกันตลอด(Norman L. Mun 1971: 77)

กอร์ดอน ออลพอร์ท (Gordon W.Allport): เป็นภาวะทางจิตซึ่งทำให้บุคคลพร้อมที่จะตอบโต้สิ่งแวดลอมที่เกิดจากประสบการณ์ และเป็นตัวกำหนดทิศทางที่แต่ละบุคคลจะตอบสนองต่อสิ่งของและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง (พรพิมล วรวิมลพิรุฑพงศ์, 2527: 8)

ทัศนคติ คือ ความมีใจใฝ่เพียงที่จะมีปฏิกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทัศนคติ คือ ท่าทีหรือความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ปรมะ สตะเวทิน2533: 63)

ทัศนคติ เป็นความใฝ่เพียงในการประเมินสัญลักษณ์ วัตถุหรือแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งของโลกในลักษณะที่เราชอบหรือไม่ชอบ เป็นสิ่งที่ครอบคลุมถึงทั้งความรู้ ความรู้สึกและอารมณ์ ทัศนคติอาจสะท้อนให้เห็นในรูปของพฤติกรรมได้ (สุโขทัยธรรมาธิราช : เรื่องที่ 10.3.1)

องค์ประกอบของทัศนคติ

มีผู้ให้ความหมายของ ทัศนคติ โดยใช้องค์ประกอบของทัศนคติเป็นเกณฑ์ แบ่งแยก ดังนี้

1. ทัศนคติม้องค์ประกอบเดียว แนวคิดนี้ระบุว่าทัศนคติ มีองค์ประกอบเดียว คือ อารมณ์ ความรู้สึกในทางชอบหรือไม่ชอบ ที่บุคคลมีต่อที่หมายของทัศนคตินั้น ผู้ที่สนับสนุนแนวคิดนี้ ได้แก่ -

เบ้ม (Bem)

ทัศนคติ คือความชอบหรือไม่ชอบ

ฟิชเบินและไอเซ็น(Fishbein & Aizen) เป็นความมากน้อยของความรู้สึกที่มีในทาง
สนับสนุนหรือต่อต้านที่หมายบางอย่าง ใช้เมื่อการวัดสามารถจะระบุจุดยืนของบุคคลบนมิติขั้วคู่
(Bipolar Dimension)

ธัสโตน(Thurstone) ดีกรีของความรู้สึกทางบวกหรือทางลบที่สัมพันธ์กับที่หมาย
ทางจิต (Psychological object) บางอย่าง

2. ทศนคติมี 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านปัญญา และด้านความรู้สึก ผู้ที่ให้ความ
หมายได้แก่

แคทซ์(Katz) ความรู้สึกที่จะชอบหรือไม่ชอบ และปัญญาหรือความเชื่อที่เป็นส่วน
ของการบรรยายที่หมายของทศนคติ บรรยายความสัมพันธ์กับที่หมายอื่น เป็นแนวโน้มที่บุคคลจะ
ประเมินสัญลักษณ์ที่หมาย หรือแง่มุมของโลกและคนในทางที่ดีหรือไม่ดี

โรเซนเบอร์ก(Rosenberg) องค์ประกอบด้านปัญญา หมายถึง กลุ่มของความเชื่อที่บุคคล
มีต่อที่หมายของทศนคติ ว่าจะเป็นตัวส่งเสริมหรือขัดขวางการบรรลุถึงค่านิยมต่าง ๆ ของบุคคล ส่วน
องค์ประกอบด้านอารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลมี เมื่อถูกกระตุ้นโดยที่หมายของทศนคติ

3. ทศนคติ มี 3 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านปัญญา ประกอบด้วยความเชื่อ ความรู้
ความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อที่หมายของทศนคติ องค์ประกอบด้านความรู้สึก หมายถึง ความรู้
สึกชอบ - ไม่ชอบ หรือทำที่ที่ดี - ไม่ดี ที่บุคคลมีต่อที่หมายของทศนคติ และองค์ประกอบ
ด้านพฤติกรรม หมายถึงแนวโน้มหรือความพร้อมที่บุคคลจะปฏิบัติต่อที่หมายของทศนคติ
ผู้ที่ให้ความหมายในเรื่องนี้ ได้แก่

เครทซ์ ครัทซ์ฟิลด์ และบัลลาคี (Kretch, Crutchfield, and Ballachey) ทศนคติ คือ ระบบ
ที่คงทน ซึ่งรวมปัญญาความรู้สึก และแนวโน้มการกระทำต่อที่หมาย ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน
และกัน

แลมเบิร์ตและแลมเบิร์ต (Lambert & Lambert) ทักษะคิดคือ ความคิด ความรู้สึก และปฏิกริยาที่วัดเป็นระบบ และมีความคงเส้นคงวาต่อผู้คน กลุ่มต่าง ๆ เรื่องทางสังคมหรือเหตุการณ์ใด ในสภาพแวดล้อมของบุคคล

จากความหมายต่าง ๆ ที่กล่าวมาพอจะสรุปได้ว่า ทักษะคิดต่อยาเสพติดและการป้องกันตนเอง จากยาเสพติด คือ ความรู้สึก ความคิดเห็น และแนวโน้มของการเกิดปฏิกริยาในระดับต่าง ๆ ต่อยาเสพติดและการป้องกันตนเองจากยาเสพติด ในแง่มุมทั้งทางด้านดีและไม่ดี ชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

การเกิดทัศนคติ

ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากแหล่งทัศนคติต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย แหล่งที่ทำให้คนเกิดทัศนคติที่สำคัญ คือ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2520: 64 – 65)

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Specific Experiences) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่าง ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทางดีหรือไม่ดี จะทำให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้นไปตามทิศทางที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน
2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น (Communication from others) จะทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ จากผู้อื่นได้ เช่น เด็กที่เคยได้รับการสั่งสอนจากผู้ใหญ่จะเกิดทัศนคติต่อการกระทำต่างๆ ตามที่เคยรับรู้มา
3. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ ตัวอย่าง เช่น เด็กที่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อเห็นพ่อแม่แสดงท่าที่ไม่ชอบสิ่งใด จะเลียนแบบการแสดงท่าชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งนั้นตามไปด้วย
4. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (Institutional Factors) ทักษะคิดบางอย่างเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น โรงเรียน วัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เมื่อพิจารณาถึงแหล่งที่ทำให้คนเกิดทัศนคติที่สำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว จะพบว่า ไม่ว่าทัศนคติจะเกิดขึ้นมาด้วยจากแหล่งใด สิ่งที่สำคัญ คือ ผู้ที่เกิดทัศนคติต้องเกิดการสื่อสารก่อนที่จะเกิดทัศนคติตามมา

ทัศนคติเมื่อเกิดขึ้นแล้ว เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อบุคคลทำการติดต่อสื่อสารหรือ ประสบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

สิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้น เริ่มต้นด้วยองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่ง คือ แหล่งของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ อาจจะเป็นบุคคลเดียว กลุ่มบุคคล ช่องสารสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือสิ่งที่ก่อให้เกิดทัศนคติโดยตรง นอกจากนั้น เนื้อหาของข่าวสาร วิธีการส่งข่าวสาร และตัวผู้รับสาร ก็เป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

เฮอริเบิร์ต เคลแมน (Herbert C. Kelman) แบ่งกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลไว้ 3 ประการ คือ (Herbert C. Kelman, 1967: 469 - 471)

1. การยินยอม (Compliance) เกิดเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อเขา และเพื่อมุ่งหวังให้เกิดความพึงพอใจจากบุคคลนั้น โดยอาจคาดหวังรางวัลหรือการยอมรับ ทัศนคติแบบนี้อธิบายได้ในแง่ของการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของบุคคลในสังคม ซึ่งการคาดหวังว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ถาวรย่อมจะเป็นไปไม่ได้

2. การเลียนแบบ (Identification) เกิดเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้น และเป็นผลมาจากการที่ต้องสร้างสัมพันธที่ดี หรือที่พึงพอใจระหว่างตัวเขากับบุคคลหรือกลุ่มอื่น โดยจะเกิดขึ้นในรูปของการรับเอาบทบาททั้งหมดมาเป็นของตน หรือมีการเปลี่ยนบทบาทกัน ทัศนคติจะเปลี่ยนไปในระดับใดขึ้นอยู่กับความดึงดูดใจของสิ่งเร้าเหล่านั้น ทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในสังคม

3. ความต้องการที่อยากจะเปลี่ยน (Internalization) เกิดเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่าเนื่องจากสิ่งนั้นตรงกับความต้องการภายในและค่านิยมของเขา โดยทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมเดิมที่มีอยู่

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ผลที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเภทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ว่าอยู่ในรูปแบบใด กล่าวคือ

1. การเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกัน หมายถึง ทัศนคติเดิมของบุคคลที่เป็นไปในทางบวกก็จะเพิ่มขึ้นทางบวกด้วย แต่ถ้าทัศนคติเป็นไปในทางลบก็จะเพิ่มขึ้นในทางลบด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงไปคนละทาง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเดิมของบุคคลไปในทางตรงกันข้าม

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปในทางเดียวกัน จะทำได้ง่ายกว่า มั่นคงกว่า และคงที่กว่าทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงในทางตรงข้าม

แนวคิดเรื่องทักษะชีวิต

ทักษะ (Skill) เป็นคำที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในวงการการศึกษาและจิตวิทยา มีความหมายถึง ความชัดเจนและความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งมนุษย์สามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ ได้แก่ ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น การอ่าน การสอน การจัดการ ทักษะทางคณิตศาสตร์ และทักษะทางภาษา ฯลฯ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นทักษะภายนอกที่แสดงออกให้เห็นชัดเจนได้โดยตรง จากการกระทำหรือจากการปฏิบัติ

ทักษะที่กล่าวมานั้น เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ที่จะทำให้ผู้มีทักษะเหล่านั้น มีชีวิตที่ดีอยู่ในสังคมได้โดยมีโอกาสที่ดีกว่าผู้ไม่มีทักษะดังกล่าว ทักษะประเภทนี้ อาจเรียกได้ว่า ทักษะดำรงชีพ (Livelihood Skill) หรือ (Skill for living) ซึ่งเป็นคนละอย่างกับ ทักษะชีวิต (Life Skill)

ทักษะชีวิต เป็นยุทธศาสตร์แผนใหม่ที่นำมาใช้สำหรับป้องกันพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดปัญหาต่อตัวบุคคลและอาจส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมในระดับประเทศได้

องค์การอนามัยโลก (WHO: 1994) ให้ความหมายว่า ทักษะชีวิต เป็นความสามารถทางสังคม ความคิดอ่าน ความพยายามเพิ่มพูนปฏิสัมพันธ์ของตนกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ ให้สามารถแก้ปัญหาในสถานการณ์วิกฤต ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ตลอดจนสามารถส่งเสริมสุขภาพของบุคคลและชุมชน

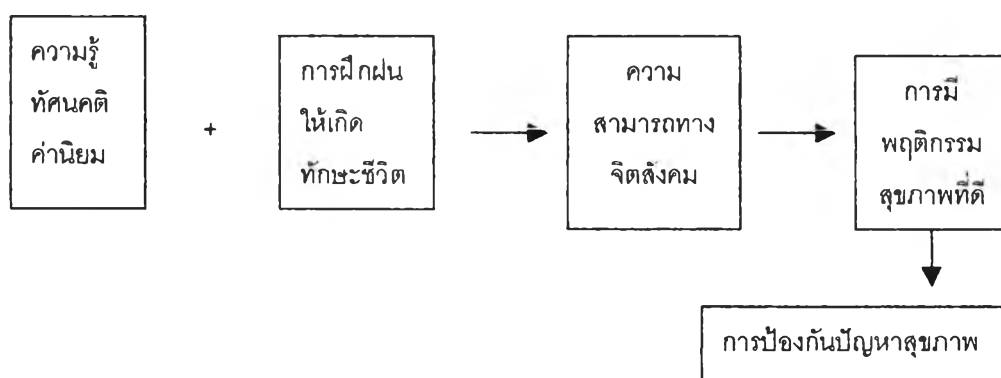
ประเสริฐ ดันสกุล และคณะ (2538: 1) ได้ให้ความหมาย ทักษะชีวิต ว่า เป็นความสามารถและความชำนาญในการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อตัดสินใจเลือกทางแก้ปัญหาทางพฤติกรรมและสังคมที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ทักษะชีวิต หมายถึง คุณลักษณะหรือความสามารถเชิงสังคมจิตวิทยา (Psychosocial Competence) เป็นทักษะภายในที่ช่วยให้สามารถเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ทักษะในการตัดสินใจ และคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทักษะในการประเมินตน และควบคุมสถานการณ์ และทักษะในการสื่อสาร ต่อรอง ปฏิเสธ เป็นต้น (กระทรวงสาธารณสุข และคณะ: 2540)

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ทักษะชีวิต ก็คือ ความสามารถพื้นฐานที่ทุกคนจำเป็นต้องใช้ในการเลือกทางดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องอาศัยการถ่ายทอดประสบการณ์ โดยการฝึกฝนอบรมนั่นเอง

สรุป ทักษะชีวิต ไม่ใช่อารมณ์ ความรู้สึก หรือความเป็นความเชื่อ แต่เป็นองค์ความสามารถทางสติปัญญาที่ทุกคนจำเป็นต้องใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นความสามารถที่อาจพัฒนาขึ้นได้ด้วยการฝึก และการกระทำซ้ำ ๆ จนเกิดความเคยชินชำนาญเป็นลักษณะนิสัย เพื่อจัดการกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวได้อย่างเหมาะสมและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ

แผนภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะชีวิตและการป้องกันพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

แหล่งที่มาของทักษะชีวิตเยาวชน

ความสามารถที่เป็นทักษะชีวิต เป็นสิ่งที่มนุษย์พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์และการฝึกฝนอบรม ซึ่งเกิดขึ้นในวงจรชีวิตประจำวันในสังคม โดยการปะทะหรือมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 3 แหล่งใหญ่ ๆ คือ (กระทรวงสาธารณสุข และคณะ: 2539)

1. บ้านหรือครอบครัว คือ ได้จากการใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับบุคคลในครอบครัว และได้รับการถ่ายทอดหล่อหลอมจากการพินิจทาน นิยาย เรื่องเล่าที่ผู้ใหญ่เล่าให้ฟัง ได้แบบอย่างจากการสนทนาและปฏิบัติการงานอาชีพปกติของผู้ใหญ่ ได้จากการช่วยทำงาน เช่น ทำงานบ้าน ดูแลสัตว์เลี้ยง และดูแลน้อง เป็นต้น
2. ชุมชน คือ ได้จากการร่วมกิจกรรมในชุมชน ได้ความคิดและแบบอย่างจากการปฏิบัติของผู้ใหญ่ในชุมชน และดูแบบอย่างจากการละเล่นพื้นเมือง เกมสื และงานประเพณี การเล่นกับเพื่อน ๆ พบปะสนทนากับบุคคลต่างกลุ่มต่างวัยโดยที่ไม่มีภาวะกดดัน เป็นต้น
3. โรงเรียน ได้จากการฝึกอบรม จากกระบวนการเรียนการสอนทั้งในและนอกหลักสูตร โดยเฉพาะที่มีการสอดแทรกในวิชาวรรณคดี นิทาน การแนะแนว กิจกรรมเสริมหลักสูตร และการอบรมบ่มนิสัย

องค์ประกอบของทักษะชีวิต

ทักษะชีวิตมีองค์ประกอบทั้งด้านที่เป็นความรู้ ทักษะ และทัศนคติ แต่ความรู้เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของทักษะชีวิตเท่านั้น องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ทักษะ และทัศนคติ

ความรู้ ทักษะ ค่านิยม เป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปใช้ในการป้องกันพฤติกรรมสุขภาพ แต่ไม่สามารถทำนายได้ว่า จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้เสมอ การมีทักษะชีวิต จึงเปรียบเสมือนตัวเชื่อมโยงเป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมได้โดย ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และค่านิยม ถ่ายทอดออกมาว่าสิ่งใดควรจะทำ และมีความสามารถที่จะทำอะไร ดังนั้น ทักษะชีวิตจะก่อให้เกิดพฤติกรรม และเกิดความสามารถทางจิตสังคม (Psychosocial Competence) ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลมีสุขภาพจิตที่ดี และมีความสามารถในการปรับตัวและการมีพฤติกรรมที่ดีในทุกสภาวะแวดล้อม อีกด้านหนึ่ง ความสามารถทางจิต

สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นปัญหาที่สัมพันธ์กับพฤติกรรม หรือ พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับการที่ไม่สามารถเผชิญความเครียด หรือแรงกดดันในชีวิต ซึ่งเมื่อมีการฝึกฝน จะทำให้บุคคลสามารถจัดการต่อสิ่งที่ท้าทายในชีวิต ดังนั้น การส่งเสริมทักษะชีวิต ซึ่งเป็นวิธีการป้องกันปัญหาสุขภาพที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่ง

ในเอกสารทางตะวันตก ได้จัดองค์ประกอบของทักษะชีวิตไว้ 5 คู่ คือ(WHO: 1994)

1. ความตระหนักในตนเอง (Self Awareness) และความเป็นอกเห็นใจ (Empathy)
2. ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และความคิดวิตวิจารณ์(Critical Thinking)
3. ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relationship)
4. ทักษะการตัดสินใจ (Decision - Making Skills) และการแก้ไขปัญหา (Problem Solving Skills)
5. การจัดการกับอารมณ์ และความเครียด(Coping with Emotional and Stress Skills)

องค์การอนามัยโลกได้กำหนดในกระบวนการเรียนการสอนทักษะชีวิตว่าควรใช้การสอนแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning) และการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experience Learning) โดยทั้งผู้สอนและผู้เรียนควรใช้พลวัต (Dynamic Process) โดยใช้การระดมสมอง อภิปรายกลุ่ม เกม และบทบาทสมมติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปปส. (2538 : 4) โดยกล่าวถึงการเรียนการสอนทักษะชีวิต เพื่อป้องกันการใช้สารเสพติด โดยเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม(participation) มากขึ้น ที่สำคัญ คือ เป้าหมายในการสอนทักษะชีวิตนั้น เป็นการสร้างให้เกิดทัศนคติ หรือเปลี่ยนทัศนคติไปในทางที่ถูกต้อง และสามารถผ่านเหตุการณ์ช่วยไปได้ โดยมีพฤติกรรมที่สังคมพึงประสงค์ให้เกิดขึ้น

ในประเทศไทยได้มีการพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ โดยจัดทักษะ “ความคิดสร้างสรรค์ และความคิดวิตวิจารณ์” เป็นองค์ประกอบร่วม และจัดส่วน “ความตระหนักในตนเอง และความเป็นอกเห็นใจ” เป็นด้านทัศนคติ และเพิ่ม ทัศนคติ อีก 1 คู่ คือ “คุณค่าในตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม” อีก 3 คู่ที่เหลือ จัดเป็นทักษะ (แผนภาพที่2) เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมวัฒนธรรมไทยที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านและสับสนในด้านทัศนคติและค่านิยม

แผนภาพที่ 3 องค์ประกอบของทักษะชีวิตในประเทศไทย

ทัศนคติ	คุณค่าในตนเอง – ความรับผิดชอบต่อสังคม ความตระหนักในตนเอง – ความเห็นอกเห็นใจ	กระบวนการสอนทัศนคติ (ความรู้สึกร่วมกับการจัดระบบความคิด)
ทักษะ	การสื่อสาร – ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การตัดสินใจ – การแก้ไขปัญหา การจัดการกับอารมณ์ – การจัดการความเครียด	กระบวนการสอนทักษะ (รู้จัก+ลงมือกระทำ)

การศึกษาเรื่องทักษะชีวิตในประเทศไทย มีจุดเริ่มของวิวัฒนาการมาจากความพยายามในการหาแนวทางป้องกันยาเสพติด เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย ในกรณีเริ่มนำแนวความคิดเรื่องทักษะชีวิตมาเป็นยุทธศาสตร์สำหรับป้องกันพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปพึ่งยาเสพติดของเยาวชนในประเทศไทยนั้น เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2535 จากตามลำดับดังนี้ (ป.ป.ส. 2538)

พ.ศ. 2535 ดร. วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และนายประเสริฐ ดันสกุล ในนามของ โครงการโรคเอดส์สภา กษัตริย์ และกรมการฝึกหัดครู ได้ร่วมกันพัฒนาเสนอโครงการร่วมมือศึกษาวิจัยและประมวลข้อมูลเกี่ยวกับทักษะชีวิตในประเทศไทย เพื่อศึกษาถึงความเป็นไปได้ และกำหนดรูปแบบแนวทางที่เหมาะสมสำหรับนำทักษะชีวิตมาใช้เป็นมาตรการป้องกันยาเสพติดและโรคเอดส์

พ.ศ. 2537 องค์การ UNICEF ตกลงให้ทุนอุดหนุนโครงการดังกล่าว โดยใช้เงินงบประมาณของปี ค.ศ. 1994 ให้กรมการฝึกหัดครูเป็นหน่วยกลางในการดำเนินงาน

พ.ศ. 2537 - พ.ศ. 2538 เป็นระยะเวลาดำเนินการศึกษาวิจัยและพัฒนายุทธศาสตร์ทักษะชีวิต เพื่อป้องกันยาเสพติดและโรคเอดส์ ซึ่งในระหว่างนั้น ได้มีการนำแนวความคิดและวิธีการบางส่วนไปทดลองใช้ในกิจกรรมปกติด้วยตามแต่โอกาสที่มี เช่น ในโครงการชาวเขา และในโรงเรียนบางแห่งด้วย

พ.ศ. 2538 – ปัจจุบัน ทางสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดได้นำโครงการยุทธศาสตร์ ทักษะชีวิตมาใช้ในการรณรงค์โครงการต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นเพื่อเยาวชนในสถานศึกษาทั่วประเทศเพื่อการ ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในสถานศึกษา

ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตเป็นทักษะภายในที่ช่วยให้สามารถเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกเหนือจากการมีความรู้และทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ การที่จะเกิดทักษะชีวิตต่าง ๆ นั้นก็ต้องอาศัยการถ่ายทอดประสบการณ์ การได้รับการอบรม และจาก การฝึกฝนของตัวผู้ปฏิบัติเองให้เกิดความชำนาญจนเกิดเป็นพฤติกรรมปกติในการดำรงชีวิต

หากเยาวชนมี ทักษะชีวิต เป็นปราการหนึ่งในป้องกันตนเองจากภัยต่าง ๆ รวมทั้งภัยจากยาเสพติด แล้ว การผลิตโครงการรณรงค์จากทางภาครัฐบาล ก็จะได้รับความร่วมมือจากเยาวชนเพิ่มขึ้น ซึ่งมักจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่เกือบจะทุกโครงการที่มีการผลิตขึ้นตั้งไว้ ที่มุ่งหวังให้เกิดการตอบสนองจาก กลุ่มเป้าหมายของการทำโครงการ เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิผลในการทำงานขั้นต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับทักษะการปฏิเสธ

ทักษะชีวิตที่ได้มีการถ่ายทอดให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นมีหลายประเภท ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเน้น ถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและทักษะต่อตนเองของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การสร้างความตระหนักรู้ในตนเอง การเห็นใจผู้อื่น การตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

แต่มีทักษะชีวิตที่เป็นทักษะที่แสดงถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึง พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายก็คือ ทักษะการสื่อสารและความ สัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมทั้งวัยรุ่นเป็นวัยที่จำเป็นต้องมีทักษะที่จำเป็นบางประการเพื่อป้องกันตนเอง ไม่ให้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่อาจนำไปสู่พฤติกรรมเสี่ยงในการเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

ทักษะการปฏิเสธและการหาทางออกเป็นทักษะการสื่อสารและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มุ่ง เน้นในการฝึกอบรมให้แก่เยาวชน เนื่องจาก (กรมอนามัย, 2539: 17)

ทักษะการปฏิเสธในสถานการณ์จริงนั้นแตกต่างจากเมื่อมีการฝึกหัดหรือมีการอบรมให้กับนักเรียนเพราะในสถานการณ์จริงแล้ว นักเรียนไม่คิดจะปฏิเสธ เช่น เมื่อเพื่อนชวนให้ลองดื่มเบียร์ ซึ่งปัญหาเช่นนี้ มีข้อคิดคือ

1. การที่คนเราจะปฏิเสธสิ่งใด แสดงว่าต้องมีทัศนคติในเรื่องนั้น และได้ตัดสินใจอย่างชัดเจนไปแล้ว เพียงแต่ยังขาดทักษะที่จะปฏิเสธให้ได้ผลโดยไม่ทำลายสัมพันธภาพระหว่างกัน หากมีทักษะการปฏิเสธแล้วการปฏิเสธอย่างแท้จริงถึงจะเกิดขึ้นได้
2. นักเรียนจะต้องมีความเข้าใจที่ตรงกันว่า พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นสิ่งที่ต้องปฏิเสธ

การปฏิเสธเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่ทุกคนควรยอมรับได้ โดยไม่เสียสัมพันธภาพในหมู่เพื่อน เพื่อหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่เกิดประโยชน์หรืออาจเกิดผลกระทบในแง่ลบตามมา (กรมอนามัย, 2539)

โดยเฉพาะ เด็กวัยรุ่นมักมีปัญหาว่า หลาย ๆ ครั้งการแสดงออกไปเพราะความเกรงใจเพื่อน กลัวเสียความสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน แม้ว่าจะได้ตัดสินใจแล้วว่าไม่ต้องการทำเช่นนั้นการปฏิเสธเป็นสิทธิของทุกคน การที่นักเรียนสามารถปฏิเสธคำชวนของเพื่อนเพื่อไปทำในสิ่งที่ตนเองไม่เห็นด้วยอย่างได้ผลและเหมาะสม จะช่วยป้องกันการมีพฤติกรรมเสี่ยงได้ (กระทรวงสาธารณสุข, 2540)

รัตนา ดอกแก้ว (2539: 30) กล่าวถึง ทักษะการปฏิเสธต่อรองว่าเป็นสิทธิอันชอบธรรมของทุกคนและสามารถกระทำได้โดยไม่ทำร้ายจิตใจอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดผลดีต่อตนเอง ในการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ และหากปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ได้สำเร็จ อาจจะสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมหรือความต้องการของอีกฝ่ายได้

สรุป ทักษะการปฏิเสธเป็นสิทธิส่วนบุคคล ที่สามารถจะปฏิเสธเมื่อถูกเพื่อนชักชวนและทำให้เกิดผลดีต่อตนเองโดยไม่เสียสัมพันธภาพ แม้ว่าจะถูกเข้าชี้หรือสบประมาทก็ตาม

หลักการปฏิเสธที่ดี (กรมอนามัย 2539: 183)

1. ปฏิเสธอย่างจริงจังทั้งท่าทาง น้ำเสียงและคำพูด เพื่อแสดงความตั้งใจอย่างชัดเจนที่จะขอปฏิเสธ
2. ใช้ความรู้สึกเป็นข้ออ้างประกอบเหตุผล เพราะการอ้างความรู้สึกทำให้โต้แย้งได้ยากกว่าการบอกเหตุผลเพียงอย่างเดียว
3. การถามความเห็นชอบ เพื่อรักษาน้ำใจของผู้ชวน และควรขอบคุณเมื่อผู้ชวนยอมรับการปฏิเสธ

4. เมื่อถูกเข้าชี้ หรือถูกสบประมาท ไม่ควรหวั่นไหวไปกับคำพูดเหล่านั้น เพราะจะขาดสมาธิในการหาทางออก ควรยืนยันการปฏิเสธและหาทางออกโดยวิธีต่อไปนี้
5. ปฏิเสธซ้ำโดยไม่ต้องใช้ข้ออ้าง พร้อมทั้งบอกสาเหตุและหาทางเลี่ยงจากเหตุการณ์นั้น ๆ
6. การต้อรอง โดยหากิจกรรมอื่นที่ดีกว่ามาทดแทน
7. การผัดผ่อน โดยขอยืดระยะเวลาออกไป เพื่อให้ผู้ชวนเปลี่ยนความตั้งใจ ทำให้อีกฝ่ายเสียความรู้สึก

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ปีเตอร์ โอคเลย์และเดวิด มาร์สเด็น (Peter Oakley and David Marsden: 1987) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม มีความหมายอย่างกว้าง ๆ คือ การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ

เรามักพบ“การมีส่วนร่วม” ว่าเกิดจากกระบวนการทำงานจากเบื้องล่างขึ้นไป (bottom – up) ซึ่งเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง และมีการเน้นการกระจายไปถึงสมาชิก เพิ่มโอกาสในการให้มีการร่วมในการตัดสินใจต่าง ๆ ของสังคมในการที่จะเข้าไปร่วมพัฒนาและในการได้รับประโยชน์จากผลพวงการพัฒนา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสภาพการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของความเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์
- 2) ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้งๆที่ยังไม่มีความศรัทธา หรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วย

- 3) อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ปวงชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

แนวความคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ได้บังเกิดขึ้นกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งการมีส่วนร่วม เกิดแนวคิด 3 ประการคือ (นิรันดร จงวุฒิเวศย์ อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ 2527: 182 – 183)

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจ และความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งเผอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือนร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

แบบอย่างของผู้มีส่วนร่วมมี 3 แบบ ดังนี้

1. เป็นผู้กระทำการ คือ ผู้ก่อให้เกิดกิจกรรมพัฒนานั้น
2. เป็นผู้รับผลการกระทำ คือ ได้รับผลจากกิจกรรมโดยตรง
3. เป็นสาธารณชนทั่วไป ที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีส่วนในกิจกรรม

รูสโซ (Rousseau อ้างถึงในบุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์ 2535) ได้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (A Participation Theory of Democracy) ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญ คือ จะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือเป็นนายแห่งชีวิตใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องขึ้นอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และมีความสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนัก รับผิดชอบ ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

ในการป้องกันยาเสพติด ผู้ที่มีความสำคัญต่อการทำโครงการต่าง ๆ ก็คือ กลุ่มเป้าหมาย

ของแต่ละโครงการ หากโครงการต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นสามารถรับรู้ถึงทัศนคติและพฤติกรรมที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย การวางแผนการสื่อสารเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จของการป้องกันยาเสพติดในกลุ่มเยาวชน

แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาวัยรุ่น

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "วัยรุ่น" ทั้งที่เป็นคำนิยามและคำจำกัดความไว้หลายทาง เช่น

เอลิซาเบธ บี เฮอร์ลอค(Elizabeth B.Hurlock) ให้ความหมายว่า "วัยรุ่น" เป็นช่วงวัยที่เด็กมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย ไปในทางที่แสดงให้เห็นชัดว่า เป็นชายหนุ่มหญิงสาว วัยนี้จะเป็นวัยที่สมองเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ มีพัฒนาการทางธรรมชาติและสังคม วัยนี้จะสิ้นสุดลงก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นบรรลุนิติภาวะ มีความสามารถเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอย่างอิสระ ไม่ต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของบิดามารดา สามารถรับผิดชอบชีวิตตัวเอง และมีพฤติกรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม (Elizabeth B.Hurlock ,1967 : 2)

สุพัตรา สุภาพ(2539) วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการความเห็นอกเห็นใจจากผู้ใหญ่และผู้ใกล้ชิดเป็นพิเศษ โดยพ่อแม่ต้องเรียนรู้ธรรมชาติและปัญหาของเด็กวัยรุ่น ให้ความรักความเอาใจใส่ วางตัวให้เข้ากับเด็กได้ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ เกิดความเข้าใจ ทำให้กล้าที่จะขอคำแนะนำ และนำปัญหาต่าง ๆ มาปรึกษาหารือกัน การมีโอกาสปรึกษากับผู้ใหญ่ช่วยให้วัยรุ่นไม่ต้องเก็บความในใจและอารมณ์ไว้ เพราะการเก็บอารมณ์ต่าง ๆ ไว้นานและนานเกินไป อาจทำให้เป็นผู้มีอารมณ์หรือจิตใจผิดปกติไปได้ สาเหตุของปัญหาวัยรุ่น เกิดจาก

1. ตัวเด็กเอง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ อารมณ์ของเด็กจึงเปลี่ยนแปลงไปด้วย เด็กที่เติบโตในลักษณะที่ไม่มีความสุข เพราะไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่สภาพปกติได้ อาจกลายเป็นเด็กมีปัญหาหรือกลายเป็นโรคจิตได้
2. สิ่งแวดล้อม
  - 2.1 บ้าน เป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญต่อจิตใจเด็ก เพราะเป็นสถาบันแรกที่ได้ฝึกอบรมเด็กโดยทั่วไป อุบนิสัย ทัศนคติ และความประพฤติของเด็กมักเป็นผลที่บ้านถ่ายทอดให้ โดยเฉพาะสภาพความเป็นอยู่ของบ้าน มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของเด็กมาก
  - 2.2 ครู วัยรุ่นบางคนไม่เกรงกลัวพ่อแม่ แต่เกรงใจครู อยากให้ครูรัก ครูชม ส่วนมากจึงพยายามเอาใจครู ถ้าครูเรียนรู้จิตวิทยาของเด็กบ้าง จะช่วยแก้ปัญหาวัยรุ่นได้มาก ซึ่งบางครั้งได้ผลมากกว่าพ่อแม่ผู้ปกครอง

2.3 เพื่อน มีความสำคัญมาก เป็นวัยที่อยากให้เพื่อนยอมรับ บางครั้งจึงปฏิบัติทุกอย่างตามเพื่อน แม้บางครั้งจะขัดกับความรู้สึกส่วนตัวก็ตาม

วัยรุ่นมีขั้นตอนแห่งพัฒนาการของมนุษย์ (Stage of Human Development) โดยเริ่มจากพัฒนาการด้านร่างกายที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ซึ่งส่งผลให้มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย หงุดหงิด และวิตกกังวล จัดเป็น วัยย่างเข้าสู่วัยรุ่น(Puberty) ซึ่งเด็กหญิงจะอยู่ในช่วงนี้เมื่อมีอายุเฉลี่ย 12 ปี และเด็กชายช้ากว่าประมาณ 1 - 2 ปี จากนั้นจะอยู่ในช่วงวัยรุ่นในช่วงต่าง ๆ คือ (สุชา จันทน์อม 2531)

วัยรุ่นตอนต้น (Early adolescence) อายุ 13 -15 ปี ร่างกายมีการเจริญเติบโตทางเพศอย่างสมบูรณ์ทั้งในเพศหญิงและเพศชาย

วัยรุ่นตอนกลาง (Middle adolescence) อายุ 15 -18 ปี มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและความรู้สึกนึกคิด

วัยรุ่นตอนปลาย (Late adolescence) อายุ 18 -21 ปี พัฒนาการเริ่มเข้าสู่วุฒิภาวะอย่างสมบูรณ์แบบ ซึ่งมักเป็นการพัฒนาด้านจิตใจมากกว่าร่างกาย

การย่างเข้าสู่วัยรุ่นนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดระยะหนึ่งของชีวิต เป็นระยะที่เด็กมีปัญหา และต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม

วัยรุ่นเป็นวัยที่บุคคลมีพัฒนาการในทุก ๆ ด้าน ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่ต่างไปจากวัยเด็ก หากพัฒนาการในแต่ละด้านดำเนินไปอย่างมีแบบแผน วัยรุ่นก็ย่อมมีสุขภาพกายและใจที่ดีพร้อมเข้าสู่ผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์

เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีความแปรปรวนทางจิตใจ ทางอารมณ์อย่างรวดเร็ว ด้วยอิทธิพลจากทั้งการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย และการปรับตัวในสังคม ซึ่งสาเหตุที่ทำให้วัยรุ่นเป็นที่สนใจศึกษามากกว่าบุคคลในวัยอื่น คือ (สุชา จันทน์อม 2531)

1. วัยรุ่นเป็นวัยที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อจากวัยเด็กมาสู่อผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่นจึงมีความสับสนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวัย บางครั้งคิดว่ายังเป็นเด็ก เพราะครู ผู้ปกครอง บิดามารดา ยังคงให้ความเอาใจใส่ดูแลเหมือนยังเป็นเด็ก ยังไม่ปล่อยให้ทำอะไรได้อย่างอิสระเสรี และบางครั้งก็คิดว่าตัวเองเป็นผู้ใหญ่แล้ว เพราะมีร่างกายเติบโตเหมือนผู้ใหญ่ทุกอย่าง และได้รับการบอกเล่าให้ประพฤติตนอย่าง

ผู้ใหญ่ ไม่สามารถจะทำอะไรบางอย่างที่เคยทำได้เมื่อเป็นเด็ก ฉะนั้น วัยรุ่นจึงมีปัญหการปรับตัวมาก บ้างก็กลายเป็นอันธพาล บ้างก็ติดยาเสพติด บ้างก็หมกมุ่นอยู่กับอบายมุข ฯลฯ

2. วัยรุ่นเป็นวัยที่เด็กเริ่มมีความรู้สึกทางเพศ เด็กวัยรุ่นต้องการความรู้ ต้องการคำแนะนำในเรื่อง การปรับตัวทางเพศให้เหมาะสม

3. วัยรุ่นเป็นวัยที่เด็กต้องการเตรียมตัวสำหรับอาชีพ เขาจะต้องทำการศึกษ สัมรวจ ทดสอบ ความรู้ ความสามารถ ความสนใจของตนเองในการที่จะเลือกอาชีพ

4. วัยรุ่นเป็นวัยที่เด็กต้องการจะยึดมั่นในอุดมการณ์ ปรัชญาชีวิตของตนเอง เด็กวัยรุ่นมี พัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมที่เป็นลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกับวัยอื่น ๆ ดังนั้น วัยรุ่นจึงเป็นวัยที่ผู้ปกครองและครูควรจะต้องศึกษา ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ เพื่อประโยชน์ในการ ช่วยแนะแนวทางให้เขามีการปรับตัวที่เหมาะสม เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมของเขาต่อไป

วัยรุ่นเป็นวัยที่มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงได้ง่าย ความเชื่อมั่น ความต้องการ ตลอดจนความปรารถนาต่าง ๆ เป็นไปอย่างรุนแรง มีวัยรุ่นเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการติดยาเสพติด รวมทั้งเด็กวัยรุ่นนี้รู้สึกว่า การคบเพื่อนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก วัยรุ่นทั่วไปมักมีความภักดีต่อกลุ่มของตน หากไปรวมกลุ่มกับเพื่อนที่ไม่ดีอาจชักนำไปในทางที่เสีย เพิ่มความเสี่ยงในการติดยาเสพติดขึ้นอีก

เป็นที่ทราบกันดีว่า เด็กและเยาวชนถือว่าเป็นอีกช่วงวัยหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจและสังคมเป็นอย่างมาก นอกจากปัญหาที่อาจเกิดจากการพัฒนาตามวัยแล้ว ยังต้องปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมรอบตัว จึงพบได้บ่อย ๆ ว่า เมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่น เด็กอาจเริ่มมีปัญหาด้านพฤติกรรมและอารมณ์ และถ้าครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคมที่แวดล้อมรอบตัวเด็ก ไม่เอื้อให้สามารถหาทางออกที่เหมาะสมหรือในทางตรงกันข้าม อาจเป็นตัวเร่งให้เด็กเลือกใช้ทางแก้ที่ก่อปัญหาเพิ่ม เช่น การใช้ยาเสพติด

แนวคิดเรื่องยาเสพติดกับวัยรุ่น

ทางสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดได้มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการป้องกันยาเสพติดใหม่เป็น 4 กลุ่ม คือ (ป.ป.ส. 2534: 8 - 9)

1. กลุ่มเป้าหมายในสถานศึกษา หมายถึง เด็กและเยาวชนในสถานศึกษา ทั้ง 3 ระดับ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา
2. กลุ่มเป้าหมายในชุมชน หมายถึง เด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษาทุกกลุ่ม
3. กลุ่มเป้าหมายในสถานประกอบการ หมายถึง ผู้ใช้แรงงานและผู้ให้บริการในสภาวะอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ผู้ให้บริการในสถานเริงรมย์
4. กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ หมายถึง กลุ่มประชาชนที่มีความเสี่ยงต่อการติดยาเสพติดและมีรูปแบบสังคมวัฒนธรรมเฉพาะของตน เช่น กลุ่มชาวเขา กลุ่มชาวไทยมุสลิมในเขตชายแดนภาคใต้

กลุ่มเป้าหมายในการป้องกันยาเสพติดที่สำคัญ ซึ่งก็คือเยาวชน ที่ได้มีการกำหนดออกเป็น 2 กลุ่ม แสดงให้เห็นว่า เยาวชน เป็นกลุ่มที่น่าเป็นห่วงด้วยปัจจัยประกอบทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นจากปัจจัยภายนอก เช่น สภาพแวดล้อม การแพร่ระบาดของยาเสพติดที่รวดเร็วและทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ และปัจจัยจากตัวของเยาวชนเอง

สิ่งที่เป็นสาเหตุให้วัยรุ่นเกิดปัญหา และหันมาพึ่งพาทางแก้ปัญหาหรือที่พึ่งที่ผิดอย่างเช่น ยาเสพติด นั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่

1. ยา โดยคุณสมบัติของยาเสพติดนั้น ตัวมันเองมีฤทธิ์ที่ทำให้เกิดการเสพติดได้ง่าย ทั้งทางร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยาเสพติดยังมีให้เลือกใช้มากมายหลายชนิด รวมทั้งสามารถหาซื้อได้ง่าย กรรมวิธีการเสพก็ไม่ยุ่งยาก
2. คน การที่บุคคลหันไปใช้ยาเสพติด ก็เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ไม่ว่าจะโดยร่างกายหรือจิตใจ เช่น มีความจำเป็นที่ต้องใช้ยาเสพติดเพื่อบำบัดความเจ็บป่วยจนติดโดยไม่รู้ตัว มีความอยากลอง อยากรู้ อยากเห็น ฯลฯ
3. สิ่งแวดล้อม เป็นระบบภาวะที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นอย่างยิ่ง สภาพแวดล้อมของสังคมที่วุ่นวายและซับซ้อนในปัจจุบัน โดยเฉพาะ ค่านิยมที่ผิด การอาศัยในแหล่งที่ใกล้ชิด ยาเสพติด เช่น ชุมชน แหล่งเสื่อมโทรม ทำให้วัยรุ่นที่มีความเปราะบางทางด้านจิตใจ หันเข้าหา ยาเสพติดได้ง่ายขึ้น

นอกจากนั้น ลักษณะเฉพาะทางจิตวิทยาของวัยรุ่น ยังส่งผลให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมและอารมณ์ ที่เบี่ยงเบนไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ได้ด้วย

ปัญหาด้านพฤติกรรมและอารมณ์ที่พบได้บ่อยในเด็กวัยรุ่น ได้แก่ (ประภาวดี ธานีรานนท์ 2540: 18 - 20)

1. พฤติกรรมต่อต้าน ในช่วงวัยนี้ มีพัฒนาการด้านจิตใจที่สำคัญ สองประการ คือ การพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง และการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง ในบางครั้ง การพยายามเป็นตัวของตัวเอง ทำให้วัยรุ่นแสดงพฤติกรรมต่อต้านผู้ใหญ่ หรือพยายามใช้อำนาจที่เหนือกว่าให้ได้สิ่งที่ต้องการ และหลายครั้งพบว่า การต่อต้านเกิดเพราะเขาถูกกำหนดให้ทำสิ่งนั้น ๆ แทนการตัดสินใจเอง ไม่ใช่เพราะไม่ต้องการที่จะทำ ซึ่งพฤติกรรมต่อต้านนี้ แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ
  - 1.1 เด็กมีแนวโน้มที่จะต่อต้านมาตั้งแต่อ่อนเป็นวัยรุ่น เมื่อเติบโตขึ้น จะแสดงการต่อต้านมากขึ้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับผู้ใหญ่ และมองว่าตนเองไม่ดี และหันเข้าหายาเสพติด ด้วยความคิดที่ว่า การติดยาเสพติดหรือไม่ ก็ไม่ช่วยให้ตัวเองดีขึ้น
  - 1.2 เด็กที่ไม่กล้าแสดงออก ไม่มีความมั่นใจในตัวเอง ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่าง การอยากเป็นตัวของตัวเอง กับการยอมรับการพึ่งพิงต่อไป เด็กอาจจำยอมทำตามที่ถูกกำหนด ทำให้ไม่สามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ หากอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่ดี ก็อาจถูกชักจูงไปสู่ยาเสพติดได้
2. การติดเพื่อน วัยนี้เป็นวัยที่เด็กเริ่มสนใจกิจกรรมนอกครอบครัว ต้องการการยอมรับจากเพื่อน เริ่มมีเพื่อนในกลุ่มที่เหมือนกัน เนื่องจากเด็กไม่ต้องการพึ่งพิงผู้ใหญ่ และกำลังค้นหาเอกลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งเด็กและเพื่อนอยู่ในช่วงพัฒนาการเดียวกัน จึงสามารถปรึกษาหารือ ทดสอบเอกลักษณ์ของตนกับกลุ่มเพื่อน แลกเปลี่ยนประสบการณ์แก่กัน และเด็กสามารถเรียนรู้และมีพัฒนาการทางสังคมได้จากกลุ่มเพื่อน

เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กวัยรุ่น ในเรื่องทั่วไป เช่น เสื้อผ้า ทำทาง ภาษา ดนตรี แต่ในเรื่องของค่านิยมและจริยธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางครอบครัว ถ้าความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ราบรื่น เด็กอาจหันไปรับค่านิยมจากเพื่อนแทน รวมทั้งเรื่องของการใช้สารเสพติดด้วย
3. - ความอยากลอง จากการศึกษาวิจัยจำนวนมากพบว่า สาเหตุสำคัญที่วัยรุ่นหันไปใช้ยาเสพติด คือ อยากลอง เพราะมีความอยากรู้อยากเห็นตามวัย ต้องการมีประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ เพื่อค้นหาเอกลักษณ์เฉพาะตน หากขาดการควบคุมตนเองที่เหมาะสม อาจเกิดผลตามมาจากภาระกระทำทั้งในแง่ดีและไม่ดี

4. อารมณ์แปรปรวน วัยนี้มีภาวะอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย และอิทธิพลของฮอร์โมนทำให้เกิดความตึงเครียดได้ง่าย และบางครั้งไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้ ทำให้ปัญหาเรื่องอารมณ์เด่นชัดขึ้น นำไปสู่ความขัดแย้งกับบุคคลรอบข้างได้ และอาจหันไปใช้ยาเสพติดเพื่อลดความรู้สึกคับข้องใจ

พัฒนาการด้านต่าง ๆ ที่ทำให้วัยรุ่นเติบโตเป็นวัยผู้ใหญ่ตามครรลองของชีวิตนั้น ไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นกับวัยรุ่นทุกคนเหมือน ๆ กัน วัยรุ่นบางคน อาจพบปัญหาทำให้เกิดพัฒนาการที่ไม่สมบูรณ์ ในบางด้าน หรือทุกด้านไม่ว่าจะเป็น ทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ รวมถึงพัฒนาการทางสังคม ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีสาเหตุที่มาทั้งจากตัววัยรุ่นเองและจากสิ่งแวดล้อม และผลลัพธ์จากปัญหาต่าง ๆ ที่วัยรุ่นประสบ อาจแสดงออกมาในรูปของการหันไปพึ่งพายาเสพติดของวัยรุ่นได้เช่นกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

อำไพ สวัสดิ์พงษ์ (2532) ศึกษาเรื่อง การดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในโรงเรียนอาชีวศึกษา เอกชน พบว่า มีปัญหาโดยส่วนรวมเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง พิจารณารายด้านพบว่า มีปัญหาการให้ความรู้เรื่องยาเสพติดในระดับปานกลาง คือ มีสื่อให้ความรู้ในเรื่องยาเสพติดไม่เพียงพอ ครูยังไม่มีความรู้และประสบการณ์เพียงพอในเรื่องป้องกันยาเสพติด และมีปัญหาในการดำเนินการเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการป้องกันยาเสพติด และด้านการจัดกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนพัฒนาตนเองในระดับน้อย คือผู้บริหารให้การสนับสนุนน้อย ขาดบุคลากรที่เหมาะสม รวมทั้งนักเรียนไม่ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมเท่าที่ควร และเสนอแนวทางแก้ไข ให้มีครูและจัดตั้งคณะกรรมการที่รับผิดชอบการป้องกันยาเสพติดขึ้นเป็นการเฉพาะ และปรับปรุงสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการเผยแพร่สู่นักเรียน ทั้งในระดับโรงเรียน และระดับกรมอาชีวศึกษา

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการวิจัยเพื่อประเมินผลการเผยแพร่ความรู้ด้านการป้องกันยาเสพติดที่เสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และสิ่งพิมพ์ ในระหว่างปี 2533 มีข้อเสนอดังนี้

1. ยังคงใช้สื่อมวลชนทั้ง 3 ชนิดเป็นหลักในการเผยแพร่ความรู้แต่ควรจะต้องเลือกใช้สื่อให้เหมาะสม

สมกับกลุ่มเป้าหมาย โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม ข้อดีของโทรทัศน์คือ การให้เสียง และภาพไปพร้อม ๆ กันผู้ที่อ่านหนังสือไม่ออกก็สามารถรับรู้และเข้าใจได้

2. การเผยแพร่ทางวิทยุ ซึ่งจากการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์พบว่า เป็นสื่อที่ให้ผลตอบแทนต่อหน่วยสูงที่สุด ควรจะนำมาใช้เน้นเฉพาะกลุ่มเยาวชน การเลือกสถานีที่ใช้ในการเผยแพร่ต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพของกำลังการส่งกระจายเสียงด้วย

3. หนังสือพิมพ์และนิตยสาร ควรจะเผยแพร่ผ่านสื่อประเภทนี้ให้มากขึ้น ข้อได้เปรียบของการเผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ คือ สามารถส่งข่าวสารข้อมูลได้นานกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ เพราะถ้าสิ่งพิมพ์นั้นไม่ขาด หรือถูกทำลาย ข่าวสารความรู้ก็ยังมีให้เห็นอยู่ ใครจะหยิบอ่านเมื่อไรก็ได้ ผิดกับการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ และวิทยุ ซึ่งถ้าเผยแพร่เพียงครั้งเดียวผู้ที่พลาดโอกาสได้ดูหรือได้ฟัง ก็จะเป็นผู้ที่ไม่รู้ แต่หนังสือพิมพ์หรือนิตยสารอาจจะถูกหยิบขึ้นมาเมื่อใดก็ได้ ส่วนหนังสือสำหรับกลุ่มวัยรุ่นเท่าที่เลือกมาใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ในปัจจุบันนี้คืออยู่แล้ว

แต่ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งคือผู้ที่อ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ การคำนึงถึงคนกลุ่มนี้โดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นภาพโปสเตอร์แสดงความหมายแทนตัวหนังสือ เป็นสิ่งที่น่าจะทำ

4. ชั้นสุดท้ายต้องไม่ลืมว่า การเผยแพร่ความรู้ด้วยวิธีปากต่อปาก ก็เป็นวิธีที่ดีที่สุดและได้ผลมากในการสร้างความรู้ ความคิด และการสร้างจิตสำนึกของคน หากการส่งข่าวสารความรู้ผ่านสื่อทั้ง 3 ชนิดมีการวางแผนอย่างดีแล้ว การเสนอความรู้ออกสู่สาธารณชน ไม่เพียงแต่ผู้ได้รับข่าวสารจะพอใจ แต่จะมีผู้ที่ได้รับความรู้ออกไปอีกมาก

ทวีวรรณ ธีระพันธ์ (2533) ศึกษาเรื่องความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติตนเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลำดับชั้นสาขาวิชา เพศ รายได้ ครอบครัวของนักเรียน กับความรู้ และประสบการณ์ใช้ยาเสพติดแต่ละชนิด มีกลุ่มตัวอย่างเป็น นักเรียนชั้น ม. 4, 5, 6 ของโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย 269 คน โรงเรียนพนมวิทยาสามเสน 127 คน และโรงเรียนช่างกลอาชีพ 169 คน รวม 565 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนร้อยละ 50 มีความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดที่สอบถามทั้งหมด คือ 10 ชนิด นักเรียนร้อยละ 92 เห็นด้วยกับโครงการป้องกันยาเสพติดในโรงเรียน และนักเรียนร้อยละ 67 ไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับยาเสพติดชนิดใดมาก่อนเพราะกลัวอันตราย สำหรับผู้เสพติดเกิดจากเพื่อนชักชวน และอยากทดลอง ข้อมูลด้านระดับชั้น สาขาวิชา เพศ ระดับรายได้ครอบครัว มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องยาเสพติด และการใช้ยาเสพติด

ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ควรมีการตรวจสอบวิเคราะห์เนื้อหา ขบวนการ และวิธีการให้การศึกษารองยาเสพติดโดยหลักสูตรการศึกษากระชั้นต่าง ๆ มีการรณรงค์อย่างจริงจังและต่อเนื่อง รวมทั้ง ครู ผู้ปกครอง

และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องยาเสพติด ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง เพื่อช่วยแก้ปัญหาเด็กที่ติดไม่ให้ติดยาซ้ำ และป้องกันเด็กที่ไม่ติดยาให้ห่างไกลจากยาเสพติด

ล้ำค่า โพธิ์กระฉ่าง (2534) ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อของเด็กและเยาวชนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน พบว่า ในการตอบสนองความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง เด็กมีทางเลือกอยู่หลายทาง การเลือกช่องทางของเด็ก ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อมวลชน สื่อบุคคล หรือการทำกิจกรรมอื่น ๆ ต่างขึ้นอยู่กับความต้องการที่แตกต่างกันและตัวแปรด้านภูมิหลังบางประการที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็ก เช่น อายุและเพศ กล่าวคือ ในการผ่อนคลายความทุกข์ในการหาแนวทางการวางตัวของเด็ก สื่อบุคคลในกลุ่มปฐมภูมิ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด ได้แก่ บิดามารดา ผู้ปกครอง จะมีบทบาทกับเด็กมากเมื่อเด็กมีอายุน้อยและมีการศึกษาน้อย แต่จะลดบทบาทลงเมื่อเด็กมีอายุมากขึ้นและมีการศึกษาสูงขึ้น พร้อม ๆ กับที่บทบาทของเพื่อนฝูงและการพึ่งพิงตนเองเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด สำหรับสื่อมวลชนพบว่า บทบาทของสื่อมวลชนจะมีลักษณะเด่นชัด และคงที่มากที่สุดเมื่อเด็กมีความต้องการที่จะใช้เวลา

อย่างไรก็ตาม ตัวแปรด้านพัฒนาการซึ่งได้แก่ อายุและเพศของเด็กก็มีผลทำให้การใช้สื่อมวลชนของเด็กลดลงไปบ้างเมื่อเด็กมีอายุและการศึกษาสูงขึ้นถึงจุดหนึ่ง เนื่องจากความสนใจของเด็กได้เบี่ยงเบนไปสู่กลุ่มเพื่อนและการพึ่งตนเองมากกว่า

แววตา ธนบัตร (2534) ศึกษาเรื่องผลของการสื่อสารรณรงค์ต่อต้านการเสพยาที่มีต่อเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า กลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน จาก 20 โรงเรียน มีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร โดยได้รับข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ในขณะที่ได้รับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจประเภทป้ายประกาศ จากสื่อบุคคลประเภทเพื่อน รองลงมาตามลำดับ แต่ใช้ความเชื่อถือในแหล่งสารจากสื่อบุคคล โดยบิดามารดา และจากสื่อเฉพาะกิจแผ่นพับ และกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีระดับความรู้ปานกลาง และถ้าต้องการให้มีการเผยแพร่ข่าวสารความรู้เรื่องยาม้าผ่านทางสื่อมวลชนให้มากกว่าปัจจุบัน

ศรเทพ เริงยุทธนาชีวิน(2538) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารเพื่อการป้องกันยาเสพติดของกลุ่มผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพและปริมณฑล ผลการวิจัยพบว่า ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่จะได้รับข่าวสารเรื่องยาเสพติดและการป้องกันจากโทรทัศน์มากที่สุด ส่วนความรู้เรื่องสารเสพติดนั้น ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่จะทราบว่า อะไรคือสารเสพติด แต่จะไม่ทราบถึงอันตรายของยาเสพติดแต่ละประเภท สื่อที่น่าเชื่อถือที่สุดเรื่องโทษพิษของยาเสพติด คือ สื่อบุคคล ได้แก่ พ่อแม่ ส่วนอายุ การศึกษา รายได้ของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีความสัมพันธ์กับอัตราการเปิดรับสารด้านยาเสพติดทางสื่อมวลชนและสื่อ

บุคคล ส่วนเพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระยะเวลาในการทำงานไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับสารด้านการป้องกันยาเสพติดจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

รายได้ การศึกษาของผู้ใช้แรงงานของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับสารด้านการป้องกันยาเสพติดที่ได้รับจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ส่วนเพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระยะเวลาในการทำงานไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับสารด้านการป้องกันยาเสพติดจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

นอกจากนั้น พบว่าอัตราการเปิดรับสารด้านการป้องกันยาเสพติดจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับความรู้และทัศนคติต่อการใช้ยาเสพติดและการป้องกัน

ขวัญใจ ผลิเจริญสุข (2539) ได้ศึกษา การสื่อสารในครอบครัว กับความรู้ และทัศนคติ เกี่ยวกับยาบ้าของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด สื่อมวลชนที่นักเรียนเปิดรับบ่อยที่สุด คือ โทรทัศน์ ส่วนผลของการเปิดรับข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับยาบ้าจากสื่อโทรทัศน์ ทำให้หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงในการลองเสพ สื่อวิทยุทำให้เกรงกลัวในอันตราย และสื่อหนังสือพิมพ์ ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับยาบ้าในระดับปานกลาง และเห็นด้วยกับการต่อต้านการเสพยาบ้า จากสมมติฐานในการวิจัย ได้ผลดังนี้ คือ

นักเรียนที่มีรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ แต่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับวิทยุ โดยพบว่ารูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด มีการเปิดรับมากกว่ารูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบปิด

นอกจากนั้น ยังพบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับยาบ้า การเปิดรับข่าวสารจากโทรทัศน์และวิทยุ ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับยาบ้า ส่วนการเปิดรับหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับยาบ้า แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการป้องกันการเสพยาบ้า นักเรียนหญิงและนักเรียนชาย มีความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับยาบ้าไม่แตกต่างกัน และนักเรียนทุกระดับชั้น คือ มัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 มีความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับยาบ้าไม่แตกต่างกัน

พิศสมัย สุขอมรรัตน์ (2540: 109: 110) ได้ศึกษาถึงประสิทธิผลของโปรแกรมทักษะชีวิต เพื่อประกันการสูบบุหรี่ในนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 86 คน สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร เป็นกลุ่มทดลอง 46 คน และกลุ่มควบคุม 40 คน ซึ่งประกอบด้วย การเห็นคุณค่าในตนเอง ทักษะการตัดสินใจ ทักษะการปฏิเสธโดยไม่เสียสัมพันธภาพ ทักษะการจัดการกับความเครียดและพฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่ หลังการทดลองพบว่า กลุ่มทดลอง มีทักษะการตัดสินใจไม่สูบบุหรี่ ทักษะการปฏิเสธโดย

ไม่เสียสัมพันธภาพ และมีพฤติกรรมกำบังการสูบบุหรี่ดีกว่าก่อนการทดลอง และกลุ่มเปรียบเทียบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการเห็นคุณค่าในตนเองและทักษะการจัดการกับความเครียดดีขึ้นกว่าก่อนการทดลอง อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

งานวิจัยต่างประเทศ

วิลลิงเจอร์ (Willinger, 1971) ได้ทำการศึกษาถึงการต่อต้านบทบาททางสังคม และการชอบแสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดการเร้าอารมณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ (Sensational Seeking Behavior) ของวัยรุ่นที่ติดยาเสพติด โดยอาศัยสมมติฐานของ นาธาน แอดเลอร์ (Nathan Adler) ซึ่งมีความเชื่อว่าพวกที่ติดยาเสพติดมักมีลักษณะเป็นพวกต่อต้านและไม่ยอมรับบทบาทและคุณค่าทางสังคม (Antinomian) โดยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวัยรุ่นที่ติดยาเสพติด และวัยรุ่นที่ไม่ติดยาเสพติด กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นชนชั้นกลาง ระดับสูง และเป็นนักเรียนมัธยมศึกษา ส่วนใหญ่จะสูบบุหรี่ ยาแอมเฟตามีน และบาร์บิทูเรท

ผลการวิจัยจากการเปรียบเทียบกลุ่มที่ติดยาเสพติดและกลุ่มที่ควบคุมนั้น พบว่า ได้ผลสนับสนุนสมมติฐานของ แอดเลอร์ นอกจากนี้ ยังได้พบอีกว่า ผู้ที่ติดยาเสพติดยังติดนานเท่าไร ก็ยิ่งแสดงความแตกต่างในเรื่องของการต่อต้านบทบาททางสังคมและการแสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดการเร้าอารมณ์มากกว่าผู้ที่ไม่ติดยาเสพติด

ซาลลิส และคณะ (Sallis, et al. 1990: 550 – 552) ได้ทำการศึกษาผลของการฝึกทักษะ การฝึกการปฏิเสธการสูบบุหรี่แก่นักเรียนระดับเกรด 4 – 7 จำนวน 78 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 39 คน และกลุ่มควบคุม 39 คน พบว่านักเรียนในกลุ่มทดลองสามารถปฏิเสธการสูบบุหรี่จากการชักชวนของเพื่อนได้ดีกว่ากลุ่มควบคุม

UN Division of Narcotic Drugs ร่วมกับ The International; Narcotics Control Board Secretarial และ The UN Fund for Drug Abuse Control ได้มอบหมายให้ Department of Public Information จัดพิมพ์หนังสือ เรื่อง "The United Nations and Drug Abuse Control" ขึ้น ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับยาเสพติด การป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ตีพิมพ์เป็นผลงานรายปี หนังสือในปี 1989 มีเรื่องราวที่เป็นหัวข้อสำคัญ คือ การต่อต้านยาเสพติดและสาเหตุที่คนติดยาเสพติด โดยสรุปว่า สาเหตุที่ทำให้คนติดยาเสพติดน่าจะมาจากหลักใหญ่ ๆ 6 ประการ คือ

1. เพราะกลุ่มเพื่อน จากข้อสรุปของการศึกษาวิจัย จากนักวิจัยหลายคน พบว่า เพื่อนมีอิทธิ

พลอย่างมากในการชักชวน เนื่องจากผู้ที่ติดยาเสพติดอยู่แล้ว ต้องการการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน จึงชักชวนเพื่อนที่ยังไม่เคยเสพให้มาเสพยาเหมือนกับตน การที่สามารถชักชวนเพื่อนได้สำเร็จแสดงว่าเพื่อนยอมรับ

2. เพราะความอยากรู้ อยากเห็น อยากทดลอง คนส่วนใหญ่ที่ติดยาเสพติด เป็นเพราะอยากทดลอง อยากรู้จักรสชาติ และแน่ใจว่าตนจะไม่ติด โดยเฉพาะเด็กอายุน้อย ๆ ที่เอ่อดทดลองแล้ว ก็มักจะอยากลองเป็นครั้งที่สอง ครั้งที่สามไปเรื่อย ๆ ในที่สุด ก็ติดยาโดยไม่รู้ตัว

3. ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การที่บุคคลไม่ได้รับข่าวสารข้อมูล ไม่มีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับยาเสพติด ทำให้บุคคลหลงทดลองจนเพลิดเพลีนและไม่รู้ว่า ยาเสพติดมีคุณสมบัติในแง่ของการมีผลต่อร่างกายที่ละน้อยเป็นอย่างไร มารู้ตัวอีกทีก็เมื่อเป็นอันตรายมากและแก้ไขลำบากแล้ว

4. ความแตกแยก มนุษย์ทุกคนต้องการความอบอุ่นใจ ต้องอยู่เป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เป็นส่วนตัว เป็นสังคม บุคคลที่พบกับความแตกแยกในครอบครัวหรือในสังคม จะรู้สึกเปล่าเปลี่ยวเดียวดาย จะแสวงหาที่พึ่ง หากคนที่เข้าใจ เมื่อพบคนที่มีความรู้สึกแบบเดียวกัน มักจะหันหน้าเข้าหากันและเลือกที่จะใช้ยาเสพติดเป็นที่พึ่งทางหนึ่งในการแก้ปัญหา จนในที่สุดก็ติดยาเสพติดนั้น

5. ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคม ซึ่งมีผลทำให้บุคคลในสังคม ต้องปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไปด้วย บุคคลบางกลุ่มสามารถปรับสภาพความเป็นอยู่ให้เป็นไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปได้ ในขณะที่บางกลุ่มปรับตัวได้ยากและพบปัญหา ความกดดันต่าง ๆ และทางออกคือ หันไปพึ่งยาเสพติด

6. สังคมเมืองและการว่างงาน การอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ และเพื่อแสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีกว่า แต่ผู้อพยพเข้ามาเหล่านั้นกลับพบอุปสรรคมากมาย เช่น ความแตกแยกจากครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ที่มีค่านิยม ประเพณีคนละอย่าง ขาดความอบอุ่น ทำให้เกิดความเหงา เดียวดาย นอกจากนี้ การที่พวกเขามีการศึกษาน้อย ขาดทักษะต่างๆ ทำให้ไม่สามารถทำงานได้อย่างที่คิด กลายเป็นผู้ว่างงานด้วยแรงกดดัน และความบีบคั้นต่าง ๆ อาจหันเข้าหายาเสพติดเป็นที่พึ่ง เพื่อหนีความเป็นจริงที่เผชิญ

เพคแมน และ แรทเนสวาร์ (Pechman, C and Ratneshwar, S, 1994) ได้ศึกษาถึงผลของโฆษณาต่อต้านการสูบบุหรี่ โดยทำการศึกษากลุ่มตัวอย่าง 304 คน พบว่า การเปิดรับโฆษณาการต่อต้านการสูบบุหรี่ทำให้เกิดความเชื่อที่เด่นชัดว่า ผู้สูบบุหรี่ ทำให้สุขภาพของตนตกอยู่ในอันตรายอย่างไม่ฉลาด ซึ่งเป็นผลให้การประเมินค่าของความชื่นชอบต่อสำมัญสำนักและการดึงดูดทางบุคคลลักษณะของผู้สูบลดน้อยลง ซึ่งพบค่าต่างกับกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้ชมโฆษณาที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้าน

การสูบบุหรี่ และผู้ที่ชมโฆษณาต่อต้านการสูบบุหรี่จะตัดสินว่า ผู้ที่สูบบุหรี่นั้น ยังไม่มีความเป็นผู้ใหญ่ และดูไม่มีเสน่ห์อีกด้วย

แฟน และ ฮอลเวย์ (Fan, D, P and Holway, W.B., 1994) ศึกษาเรื่อง การครอบคลุมของสื่อในเรื่องของโคเคน และผลกระทบในเรื่องของรูปแบบการใช้ พบว่า ผลที่เด่นชัดของข้อมูลจุดใจนะให้เหินว่า นโยบายการควบคุมยาเสพติดนั้น จะประสบความสำเร็จเมื่อมุ่งไปที่ความต้องการ(Demand) มากกว่า การตอบสนอง (Supply) ในเรื่องของความต้อองการในงานวิจัยนี้ ชี้ว่า ไม่ควรตีความว่าสื่อมวลชนรับผิดชอบโดยตรงต่อข้อมูลจุดใจในการต่อต้านโคเคน ควรใช้ให้เป็นประโยชน์เสมือนเป็นตัวรายงานและนำข้อมูลข่าวสารต่อต้านยาเสพติด หากมันสามารถรายงานเหตุการณ์ที่เป็นที่น่าสนใจต่อสาธารณชน

บอทวิน และคณะ (Botvin, et al., 1995: 1106 – 1112) ได้ทำการศึกษาติดตามผลระยะยาวของการป้องกันการใช้สารเสพติดในกลุ่มชนชั้นกลางผิวขาว ในสหรัฐอเมริกา เพื่อประเมินประสิทธิภาพของการจัดการเรียนการสอน เรื่องการป้องกันการใช้สารเสพติดในโรงเรียน การออกแบบการทดลอง โดยทำการสุ่มตัวอย่าง จากโรงเรียน 56 แห่ง ที่ได้รับโปรแกรม ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาติดตามกระตุ้น การสอนทักษะชีวิตทั่ว ๆ ไป และทักษะการเผชิญอิทธิพลทางสังคมในการต่อต้านการใช้สารเสพติด โดยวิธีการฝึกปฏิบัติร่วมกับการให้คำปรึกษาแนะนำตลอดทั้งปี ส่วนในกลุ่มควบคุมจะได้รับการฝึกจากวิดีโอเทป และไม่ได้รับคำปรึกษาแนะนำหรือได้รับการรักษาตามปกติ ทำการติดตามผลในระยะเวลา 6 ปี หลังจากได้รับโปรแกรมการทดลองและทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากทางโทรศัพท์และทางไปรษณีย์

ผลการศึกษาพบว่ามีการใช้สารเสพติดและยาอื่น ๆ ลดลงทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยสรุปจะเห็นได้ว่าการจัดโปรแกรมการป้องกันการใช้สารเสพติดตั้งแต่ในช่วงมัธยมศึกษาตอนต้น จะมีความสำคัญและความอดทนต่อการลดการสูบบุหรี่ ดื่มสุรา และเสพยาโดยตรง ถ้ามีการจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานระหว่างทักษะการเผชิญปัญหา และทักษะชีวิตทั่วไป รวมทั้งมีการกระตุ้นติดตามต่อเนื่องอย่างน้อย 2 ปี